

*М.М. Лабач, канд. філол. наук, доцент
(Львівський державний університет безпеки життєдіяльності)*

ДО ПРОБЛЕМИ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ АКОМОДАЦІЇ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Стаття містить аналіз актуальних проблем, пов'язаних із лінгвокультурною акомодациєю в навчальному середовищі, сформованому за участі та під впливом носіїв різних мов. Здійснена спроба дослідити комунікативні обставини та ситуації, рівень лінгвокультурної компетенції та мовної свідомості курсантів і студентів Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. Наведено висновки за результатами опитування курсантів і студентів навчального закладу, які виявляють рівень цієї свідомості, що впливає на комунікативну поведінку молодих людей в різних ситуаціях. З'ясовано деякі когнітивні, соціальні та психологічні причини виникнення комунікативних бар'єрів і зроблено висновок про те, що головною причиною труднощів, непорозумінь, а подекуди й конфліктів, є аморфність національної свідомості молоді, викривлене уявлення про весь спектр функцій мови в житті людини, брак чітких орієнтирів щодо мовної політики на державному рівні тощо. Йдеться про окремі перспективи щодо покращення ситуації в опануванні курсантами та студентами комунікативних і лінгвокультурних норм.

Ключові слова: лінгвокультурна акомодация, комунікативна поведінка, комунікативний бар'єр, лінгвокультурна компетенція, мовна свідомість, лінгвокультурна норма, міжособистісне спілкування.

М.Н. Лабач

К ПРОБЛЕМЕ ЛИНГВОКУЛЬТУРНОЙ АККОМОДАЦИИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

Статья содержит анализ актуальных проблем, связанных с лингвокультурной аккомодацией в среде обучения, сформировавшейся при участии и под влиянием носителей разных языков. Сделана попытка исследовать коммуникативные обстоятельства и ситуации, уровень лингвокультурной компетенции и языкового сознания курсантов и студентов Львовского государственного университета безопасности жизнедеятельности. Приведены выводы по результатам опроса курсантов и студентов учебного заведения, которые демонстрируют тот или иной уровень этого сознания, влияющий на коммуникативное поведение молодых людей в разных ситуациях. Установлены некоторые когнитивные, социальные и психологические причины возникновения коммуникативных барьер и сделано вывод о том, что главной причиной трудностей, недоразумений а иногда и конфликтов, является аморфность национального сознания молодежи, искаженное представление обо всем спектре функций языка в жизни человека, недостаток четких ориентиров относительно языковой политики на государственном уровне и подобное. Речь идет об отдельных перспективах относительно улучшения ситуации в овладении курсантами и студентами коммуникативными и лингвокультурными нормами.

Ключевые слова: лингвокультурная аккомодация, коммуникативное поведение, коммуникативный барьер, лингвокультурная компетенция, языковое сознание, лингвокультурная норма, межличностное общение.

THE PROBLEM OF LINGUAL CULTURAL ADJUSTMEN IN AN EDUCATIONAL ENVIRONMENT

The article includes analysis of topical issues related to the lingual cultural adjustment in the learning environment, formed with the participation and under the influence of people who speak different languages. An attempt to investigate the circumstances and communicative situations, the level of lingual cultural competence and language awareness of Lviv State University of Life Safety cadets and students has been made. The survey which was carried out among the cadets and students reveals a particular level of consciousness that affects the communicative behaviour of young people in different situations. Some cognitive, social and psychological reasons of establishing communication barriers have been found out. The study shows that the main cause of difficulties, misunderstandings and sometimes even conflicts are amorphous of youth national consciousness, a distorted picture of the whole range of language functions in human life, a lack of clear guidance on language policy at the national level and more. The article reveals the ways of improving lingual cultural and communication norms among cadets and students.

Key words: lingual cultural adjustment, communicative behaviour, communication barriers, lingual cultural competence, language awareness, lingual cultural norm, interpersonal communication, communication circumstances

Постановка проблеми. Суспільно-політичні процеси останніх років в Україні слугують незаперечним свідченням того, що «мові належить ключова роль у процесах утвердження й зміцнення національної держави. Її поширення в суспільній комунікації об'єднує населення країни в цілісну націю... Саме в цілісному мовно-культурному просторі формується колективна національна ідентичність, в основі якої – усвідомлення кожним індивідом своєї причетності до традицій, культури й історичної долі всієї національної спільноти» [3, с. 4]. Створити цей цілісний мовно-культурний простір, особливо в теперішніх умовах, не просто, а освітнє середовище, зокрема, вища школа, є тим дуже важливим фактором, який, без сумніву, досить відчутно впливає на ситуацію в Державі в цілому.

У сучасному мультикультурному світі дедалі частіше постає проблема співіснування носіїв різних мов, які за тих чи інших умов опинилися в одному середовищі, зокрема, в навчальному колективі. Тоді неминуче виникає ситуація, за якої члени цієї спільноти повинні виробити правила спілкування, домовитися (гласно чи негласно), якою мовою вони будуть спілкуватися, аби комфортно себе почувати, не створювати незручностей один одному, щоб не виникали, так звані, комунікаційні непорозуміння. Звичайно, йдеться про ситуації приватного характеру, в умовах яких «домовлятися» про мову спілкування можна й потрібно. Що ж стосується державного навчального закладу, то не зайве нагадати про відому десятку статтю Конституції України, яка визначає, що «державною мовою в Україні є українська мова» (6); і в Рішенні Конституційного Суду України щодо застосування державної мови офіційно тлумачиться також (з посиланням на «Закон України «Про освіту»), що «мовою виховання в дитячих дошкільних установах, мовою навчання і виховання в загальноосвітніх школах, професійно-технічних училищах, середніх спеціальних і вищих навчальних закладах є українська мова» (6).

Історія питання. Проблема лінгвокультурної акомодатії не нова в науці і належить до найбільш важливих соціолінгвістичних проблем. Ряд учених займаються нею, назвемо таких мовознавців: Ф.Бацевич, Т.Бурда, Г.Залізник, Л.Масенко, Я.Радевич-Винницький, П.Селігей та ін. Але в середовищі нашого Університету вона, звичайно, ще не досліджувалася, хоча це середовище дуже цікаве саме щодо подібних спостережень. Тому **мета** нашого дослідження – власне, вивчити деякі комунікативні обставини та окремі проблеми лінгвокультурної акомодатії у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності.

Виклад основного матеріалу. У навчальному закладі комунікативні обставини та ситуації складаються в особливий спосіб, бо в цьому закладі освіти навчаються представники чи не всіх областей України. А це означає, що рівень лінгвокультурної компетенції щодо державної української мови, яка, звичайно, не просто домінує, а є єдиною мовою викладання й навчання тут, в учасників педагогічної взаємодії не однаковий, тому й мовленнєво-поведінкові ситуації складаються по-різному.

Іноді ми є свідками виникнення комунікативних бар'єрів різного походження – вони можуть виникати через недостатнє володіння комунікативними й лінгвокультурними нормами спілкування, мають лінгвістичні, когнітивні, соціальні й психологічні причини. Різноманітні труднощі, непорозуміння, конфлікти, які виникають у міжособистісному спілкуванні, й визначаються цими причинами.

Час від часу повторюється ситуація, за якої курсанти чи студенти, які приїхали на навчання зі східних областей України, навіть на заняттях з української мови, культури, історії просять дозволу говорити російською мовою – мовляв, «так склалося історично» в регіонах, звідки вони прибули, що там домінує саме ця мова. При ближчому знайомстві і достатній аргументації на користь української мови як мови державної, що є єдиною мовою навчання в Україні, виявляється, що рівень лінгвокультурної компетенції у них відносно непоганий: вони на досить пристойному рівні знають українську мову, можуть не лише спілкуватися на розмовному рівні, але й послуговуватися під час занять, використовувати в писемному мовленні тощо.

Дошукуючись причин подібних ситуацій, ми помітили, що на комунікативну поведінку учасників спілкування впливають такі фактори: занижена оцінка своїх компетентностей щодо української мови через несистематичне її використання раніше; страх у зв'язку з цим справити не досить добре враження; стереотип «а яка різниця»; стереотип щодо низького престижу української мови та ін.

Досліджуючи проблеми лінгвокультурної акомодатії, ніяк не уникнемо проблеми стійкості мови, яку науковці трактують як «властивість мови виживати у різноманітних несприятливих умовах розвитку, функціонування, впливу інших мов, соціальної політики тощо; здатність мови обслуговувати потреби національної лінгвокультурної спільноти за будь-яких умов» (3, с.69). Дехто з дослідників уживає цей термін і щодо поведінки носіїв мови, які за тих чи інших ситуативних комунікативних обставин усе-таки не переходять на мову більшості, якщо це не рідна для них мова. Нам імпонує використання цього терміна («мовна стійкість» – М.Л.) саме в такому контексті, тому й проаналізуємо ситуацію щодо цього у нашому навчальному закладі.

Треба сказати, що останніми роками спостерігаємо посилення саме мовної стійкості в середовищі курсантів і студентів: більшість уже не переходить на мову спілкування меншості, як це можна було спостерігати ще в 90-х роках ХХ ст. та й зовсім недавно. Зрештою, таке явище (переходити на російську мову через, нібито, непрестижність української) було поширене й напочатку минулого століття, а про конкретний факт знайдемо інформацію в життєписі української поетеси Олени Теліги. Вона опинилася на еміграції в Чехо-Словаччині (містечко Подебради) у 20-х роках ХХ століття, говорила тоді ще російською мовою, але один випадок, про який вона розповіла Уласові Самчуку – відомому письменникові, кардинально змінив її свідомість: «Це було на великому балю... Я була тоді в товаристві блискучих кавалерів, ми сиділи при столику і пили вино. Не відомо хто і не відомо, з якого приводу, почав говорити про нашу мову «собачій язик», «мордописня»... Всі з того реготалися... А я враз почула в собі гострий протест. У мені дуже швидко наростало обурення. Я сама не знала чому. І я не витримала цього напруження, миттю встала, вдарила кулаком по столу і обурено крикнула: «Ви хами! Та собача мова – моя мова» Мова мого батька і моєї матері! І я вас більше не хочу знати! Я круто повернулася, і не оглядаючись, вийшла. І більше до них не вернулася. З того часу я почала, як Ілля Муромець, що тридцять три роки не говорив, говорити лише українською мовою. На велике здивування усіх моїх знайомих...» (4, с.321).

Відомий мовознавець Л. Масенко вживає терміни «демографічна потужність мови» (виділено нами – М.Л.) (за кількістю людей, які говорять цією мовою) і «комунікативна потужність мови», яка визначається за кількістю комунікативних сфер, що їх обслуговує кожна мова. Із досвіду інших країн відомо, що для зміни мовної ситуації передусім треба зміцнити комунікативну потужність мови, тоді молоде покоління переходить на цю мову спілкування. Якщо вжити ці терміни щодо навчального закладу, то в нашому університеті, природньо, і демографічна, і комунікативна потужність української мовидуже висока: українською мовою, здебільшого, спілкується наша молодь у позааудиторний час, державною мовою читаються лекції, до україномовних джерел наукової літератури відсилають курсантів і студентів викладачі.

За таких умов цікаво було б оцінити й ситуацію щодо проблем, пов'язаних із лінгвокультурною акомодациєю у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності.

Отже, ми провели опитування 110 курсантів і студентів 1 курсу, які прибули на навчання до нашого університету з усієї України, а конкретніше, з таких регіонів: Львів і Львівська обл. – 31 ос., Хмельницька обл. – 15, Рівненська – 11, Житомирська – 7, Київська – 7, Івано-Франківська – 8, Чернівецька – 6, Закарпатська – 4, Волинська, Чернігівська, Тернопільська, Кіровоградська, Херсонська – по 2, Дніпропетровськ, Черкаська, Луганська, Одеська, Крим – по 1. Не вказано – 1. На момент опитування молоді люди вже слухали на лекціях з української мови і культури тему, в якій було висвітлено найважливіші дефініції щодо понять «мова», «рідна мова» тощо, зокрема, вони ознайомилися й із концепцією відомого українського мовознавця Івана Ющука, який вважає, що «існує об'єктивний критерій для визначення рідної мови людини – це мова її роду й народу». «Рідна мова – мова, яку виробили рідні по крові покоління, саме цю мову людина і нормальних соціальних умовах вивчає найперше. Незнання рідної мови не виключає її існування і не означає автоматичного привласнення цього означення засвоєній чужій мові» [5].

На питання щодо рідної мови 108 відповіли, що їхня рідна мова українська, 1 – російська, 1 – румунська. Наступні питання й відповіді були такі:

Якою мовою Ви спілкуєтеся в сім'ї? Українською - 96 ос., російською – 10, іншою мовою – 1. Чи знаєте Ви російську мову? Так – 103, ні – 7. Якщо Ви знаєте російську мову, то як її вивчили? У школі - 21, спілкуючись із російськомовними - 42, самостійно – 35, не відповіли – 11. Як Ви оцінюєте свій ступінь володіння російською мовою? Розумію, що говорять поросійськи - 25; читаю, але розмовляю і пишу з труднощами - 42; читаю, пишу і вільно розмовляю – 43. Якою мовою говорили Ви до вступу в Університет? Російською – 8, українською – 101, іншою – 1. У школі з якою мовою викладання Ви вчилися? Російською - 2, українською – 107, іншою – 1. Якою мовою (російською або українською) Ви спілкуєтеся з друзями? Українською – 96, російською – 4, українською і російською – 10. Якою мовою Ви віддаєте перевагу читати книги? Українською - 95, російською - 9, українською й російською – 5, українською й англійською – 1; дивитися телепрограми: українською – 84, російською – 21, українською й російською – 5; користуватися в інтернеті: українською – 86, російською – 19, українською і російською – 4, українською і англійською – 1; слухати пісні: українською – 51, російською – 21, українською і російською – 14, англійською – 5, українською і англійською – 1, російською і англійською – 1, різними мовами – 10, не відповіли на питання – 7. Чи звертаєте Ви увагу на порушення Вашого права щодо обслуговування українською мовою в установах, закладах харчування, магазинах? а) так – 39 б) ні – 81. Чи робите Ви зауваження водію громадського транспорту, якщо в салоні ввімкнуто російське радіо чи звучить російська музика? Так - 2, ні – 108.

Якщо проаналізувати ці результати, то можна зробити висновок про те, що мовна свідомість значної частини студентів і курсантів має досить низький рівень, а вона є визначальною в процесі лінгвокультурної акомодациї. Ми наочно бачимо результат порушення основоположних принципів мовної політики в нашій Державі, за якої у громадян вироблялося бачення і розуміння лише комунікативної функції мови. Схоже на те, що дехто ніколи й не чув вислову відомого письменника Панаса Мирного, творчість якого вивчають у середній школі: «Мова – це сорочка духу народного.....», квінтесенцією якого, власне, і є ідея повної totoжності народу та його мови.

І все ж таки можемо сказати й інше: в колективі студентів і курсантів панує загальна доброзичлива атмосфера і можна зробити висновок, що вони все-таки намагаються так укласти між собою комунікативні стосунки, аби не створювати конфліктні ситуації, незручні морально-етичні колізії, тобто, спостерігаємо, на щастя, позитивну лінгвокультурну акомодацию.

У статті «Не полегшуймо собі справи» І. Дзюба особливо наголошує на проблемі життєвої необхідності й доцільності використання народом рідної мови, яка в нормальній державні й за природних умов розвитку ніколи не є, за його словами, «справою патріотизму». Він, зокрема, зазначає: «Запановує та мова, яка необхідна в житті. Керуватися патріотичними почуттями чи міркуваннями всупереч життєвим обставинам можуть лише одиниці або більші чи менші групи, але не переважна маса населення. І коли користування рідною мовою стає справою патріотизму та його ознакою (а не єдино природним поведінням) - це засвідчує дуже небезпечний ступінь виродження суспільства» (2, с.678).

Щодо проблеми лінгвокультурної акомодатії, яка набуває в українському суспільстві щораз більшої гостроти, можемо сказати, що бачимо тут такі свої перспективи щодо цих завдань: 1. На заняттях та в позааудиторній роботі наполегливо продовжувати формувати високу мовну свідомість учасників лінгвокультурної взаємодії, розширюючи їхні уявлення не лише щодо високого рівня особистої компетентності кожного в спілкуванні українською мовою як єдиною державною, але й формуючи розуміння мови як надважливого чинника, що формує свідомість. 2. Розширювати й поглиблювати розуміння негативних наслідків постійного перемикавання (переключення), змішування мовних кодів у процесі міжкультурного спілкування з матричною мовою на іншу мову, особливо якщо такі перемикавання пов'язані з низькою мовною компетенцією в одній з використовуваних мов. 3. Вияснювати й показувати на прикладах високу естетичну довершеність нашої мови, її евфонію (милозвучність), красу в поезії, пісні, в різних інших мистецьких жанрах. 4. Демонструвати високу здатність української мови обслуговувати терміносистеми різних наук, зокрема тих галузей, з яких отримують освіту наші студенти й курсанти.

Отже, як бачимо, проблеми лінгвокультурної акомодатії мають зараз місце в усіх сферах нашого життя – від окремого невеликого колективу до загальнодержавних масштабів. Наше завдання в надзвичайно складних умовах, коли державна мова потребує все нових і нових рівнів надпотужного захисту, зробити все, щоб у середовищі, де здійснюється активна педагогічна взаємодія, де навчаються представники багатьох регіонів України, сформувати в найвищій мірі доброзичливу атмосферу, за якої спеціаліст нової формації буде отримувати освіту європейського зразка в умовах найбільшого мовного комфорту для себе, розуміючи, що цей комфорт неможливий без повноцінного функціонування української мови як державної.

Список літератури:

1. Бацевич Флорій. Духовна синергетика рідної мови. Лінгвофілософські нариси. – К.: Видавничий центр «Академія», 2009. – 192 с.
2. Дзюба Іван. З криниці літ : тритомовик. – К.: Обереги: Гелікон, 2001. – Т.ІІ. – с.678.
3. Селігей Пилип. Мовна свідомість: структура, типологія, виховання. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2012. – 118 с.
4. Теліга Олена. О краю мій... Твори, документи, біографічний нарис. – 2-ге вид., випр. І допов. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2006. – С. 321.
5. Ющук Іван. Рідна мова й інтелект // Слово просвіти. – ч.43, 25-31 жовтня 2012 р.
6. <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show>

References:

1. Batsevych Floriy. Dukhovna synerhetyka ridnoyi movy. Linhvofilosofs'ki narisy. – K.: Vydavnychyy tsentr «Akademiya», 2009. – 192 s.
2. Dzyuba Ivan. Z krynytsi lit : trytomovyk. – K.: Oberehy: Helikon, 2001. – T.II. – s.678.
3. Selihey Pylup. Movna svidomist': struktura, typolohiya, vykhovannya. – K.: Vydavnychyy dim «Kyuevo-Mohylyans'ka akademiya», 2012. – 118 s.
4. Teliha Olena. O krayu miy... Tvory, dokumenty, biohrafichnyy narys. – 2-he vyd., vypr. I dopov. – K.: Vydavnytstvo imeni Oleny Telihi, 2006. – С. 321.
5. Yushchuk Ivan. Ridna mova y intelekt // Slovo prosvity. – ch.43, 25-31 zhovtnya 2012 r.
6. <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show>

